

Svjetska ekonomska kriza: razvoj, utjecaj na Republiku Hrvatsku i subjektivni stavovi studenata

UDK: 338.12.017(497.5)

Sažetak

Svjetska ekonomska kriza, kao ključni faktor koji će potaknuti korjenite promjene u postojećim ekonomskim strukturama, razvojem i posljedicama ukazala je na neodrživost tržišnog fundamentalizma. Stvorena nestabilnost globalnih razmjera pred Hrvatsku postavlja veliki izazov: kako može malena zemlja poput Hrvatske prebroditi nastale okolnosti, ako to još nisu u stanju učiniti Sjedinjene Američke Države ili pak razvijene zemlje Europske unije? Ključna hipoteza ovog rada zauzima stajalište kako je svjetska ekonomska kriza tek malim dijelom utjecala na nacionalno gospodarstvo te da se ključni faktori postojećeg stanja moraju potražiti u uzrocima generiranim i zapostavljenim u protekla dva desetljeća razvoja.

Provedenim istraživanjem pokazalo se da većina ispitanika pravilno identificira probleme nacionalnog gospodarstva u endogenim uzrocima. To dobiva potvrdu i u postotku od 93,5% ispitanika koji su izrazili stav da su problemi hrvatskog gospodarstva rezultat unutarnjih uzroka, no istovremeno više od polovine ispitanika smatra da je svjetska ekonomska kriza bitno utjecala na gospodarstvo Republike Hrvatske.

Ključne riječi: svjetska ekonomska kriza, neoliberalna ekonomska doktrina, drugorzredni hipotekarni krediti, hrvatsko gospodarstvo

1. Uvod

Ekonomska kriza začeta u Sjedinjenim Američkim Državama proširila se na ostatak svijeta; stekla je čak i naziv „Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća“¹. Kao što to biva nakon svake krize, dolazi do odbacivanja i negiranja starih teorija i doktrina, na čije mjesto stupaju nove. Nakon skoro pola stoljeća dominacije intervencionističkih ideologija, rješenja za krizu koja je obilježila sredinu 70-tih godina prošlog stoljeća, utrla su put ponovnoj afirmaciji liberalističkih misli. Prvotne korijene krize potrebno je potražiti u nizu neoliberalnih reformi koje su se odvijale u razvijenim zapadnim zemljama počevši

¹ Felton, A., Reinhart, C. (ur.): Prva globalna financijska kriza 21. stoljeća, Zagreb, Novum, 2008.

od 80-tih godina prošlog stoljeća. Temeljna načela *laissez faire* doktrine leže u učenju klasične liberalne škole čija temeljna pretpostavka implicira da se tržište mora pustiti da djeluje neometano, bez postavljenih, odnosno sa što je manje moguće ograničenja i/ili regulacija. S neoliberalnog stajališta, tržišta se prirodno kreću prema ravnoteži ponude i potražnje, odnosno tržište posjeduje autostabilizirajući mehanizam, a uz to najefikasnije alokira resurse. Tako su razrađene i dotjerane teze klasične liberalne doktrine, oživjele u formi neoliberalnih ekonomskih misli, čija su temeljna načela formulirana u Washingtonskom konsenzusu. Nova je ideologija dobila općeprihvaćeni legitimitet, posebice nakon kolapsa socijalističko-planskog modela. Iako su spomenuta načela formulirana kao odgovor na dužničku krizu koja je tresla Latinsku Ameriku, ona su tijekom vremena postala svojevrsna globalno prihvaćena dogma. Upravo su se ta načela provlačila kroz niz reformi tijekom dva desetljeća: liberalizacija, deregulacija, privatizacija, porezne reforme... Navedene su mjere morale osigurati gospodarski rast. Njihov je temeljni problem što su bazirane na pojednostavljenom modelu tržišne ekonomije te se postavlja pitanje može li ekonomska politika utemeljena isključivo na „nevidljivoj ruci“ Adama Smitha biti podobna za kompleksne financijske operacije i manipulacije koje su prisutne u današnjem kapitalizmu?

Protivnici tržišnog fundamentalizma nagovještavali su nadolazeću krizu i ustrajno ukazivali na potrebu reforme. Nazivalo ih se pesimistima. Nobelovac Joseph Stiglitz² naglašava kako se već pred desetak godina, tijekom azijske financijske krize, diskutiralo o potrebi reformiranja globalnog financijskog sustava, kako bi se u budućnosti izbjegle nove krize većih razmjera. U stvarnom svijetu, cijela je diskusija i ostala samo diskusija: nakon brzog oporavka financijskih tržišta, zaboravljeni su dojučerašnji problemi te je tržišni fundamentalizam nastavio razvoj.

Od početka reafirmacije neoliberalne ekonomske doktrine mnogi su se ekonomisti, ali i neekonomisti bavili proučavanjem njezinih mogućih negativnih posljedica. Naglasak se nerijetko stavljao na međudjelovanje faktora informatičke revolucije i globalizacije u uspostavljenoj neoliberalnoj ideologiji. Upravo su te novonastale okolnosti sagradile svijet koji je sve povezaniji, ali isto tako i međuovisniji. Nobelovac Joseph Stiglitz ukazivao je na moguće najštetnije posljedice neoliberalne ideologije u modernom kapitalizmu: produbljivanje društvene polarizacije između država, ali i samih građana, ugrožavanje ravnoteže eko-sustava te stvaranje nestabilnosti međunarodnog financijskog sustava³.

Najpesimističniji i najveći među skeptičarima neoliberalnih reformi, čiji je rad danas sve češća tema rasprava, jest Hyman Minski. Tvrdio je kako je nestabilnost urođena i neizbježna mana kapitalizma. Argumentirao je tezu na veoma jednostavan način: tijekom prosperitetnih vremena investitori tendiraju preuzimati sve veći rizik, sve dok ga ne nagomilaju previše. Tada nastupa trenutak kada više nema sigurnog povratka: profit koji se ostvaruje od investicije više nije dovoljan za pokriće ogromnog duga koji ih tereti. Naglašavao je kako će to „*vjerojatno dovesti do kolapsa vrijednosti imovine*“⁴. Predviđao je kako će se nadolazeća kriza razvijati u pet etapa: rentabilna inovacija, *boom*, euforija, izvlačenje dobiti te na kraju panika, koja se popularno počela nazivati i „trenutak Minsky“⁵. Upravo se navedene etape mogu upotrijebiti za opis razvoja Prve globalne financijske krize 21. stoljeća.

² Stiglitz Joseph: The Report: Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis, 2010., New York, The New Press, 2010., str. 22.

³ Stiglitz Joseph: Making Globalization Work, New York, W.W. Norton & Co., 2006, str. 8., str. 17., str. 222.

⁴ Wall Street Journal: In Time of Tumult, Obscure Economist Gains Currency; 18.08.2007. (dostupno na: <http://online.wsj.com/article/SB118736585456901047.html>)

⁵ Attali Jacques: Kriza, a poslije?, Meandar, Zagreb, 2009., str.38.

Svjetska ekonomska kriza je između ostalog bila (i jest) područje izuzetnog medijskog interesa, ali i pritiska; građani neprestano čitaju i slušaju o krizi, a da ih većina nije upoznata ili ne razumije uzroke razvoja i mehanizam širenja. Dojam svakako pojačava i činjenica kako je najveće svjetsko gospodarstvo doživjelo ne samo turbulencije, već i realnu opasnost od urušenja. U datim uvjetima, kad postoji potreba nacionalnih, ali i globalnih reformi kao odgovor na nastale probleme; kriza se često pokazuje kao alibi političkih struktura: svjetska kriza je kriva za sve. Zauzimajući potonji stav, logično se postavlja pitanje: kako može malena zemlja poput Hrvatske prebroditi nastale okolnosti, ako to još nisu u stanju učiniti Sjedinjene Američke Države ili pak razvijene zemlje Europske unije? Potrebno je odmah naglasiti kako je svjetska ekonomska kriza tek dijelom utjecala na stanje gospodarstva u Republici Hrvatskoj, što će pobliže biti izloženo dalje u ovom radu.

Pred Hrvatskom je u neposrednom razdoblju nekoliko važnih događaja: pristupanje Europskoj uniji (1. srpnja 2013.) i Schengenskom sporazumu (predviđeno za 2015.). Potonja dva događaja otvaraju daljnje procese liberalizacije i integracije. To stvara imperativne pretpostavke zbog kojih je neophodno uočiti probleme razvoja nacionalnog gospodarstva, te zaokrenuti njegov tok u pozitivnom smjeru.

2. Razvoj krize

Početak 2008. problemi koji su nastali na tržištu nekretnina i s time povezanim drugorazrednim kreditima proširili su se na ostatak gospodarstva SAD-a. U periodu između 2002. i 2007. SAD je ostvario razdoblje naglog i ubrzanog gospodarskog rasta, no plaće samih radnika su stagnirale. Između 2002. i 2006. prosječna realna stopa rasta godišnjeg prihoda bila je 2.8%, prilikom čega je 1% najviših prihoda obilježen rastom od 11%, dok je preostalih 99% doživjelo rast od neznatnih 0.9%⁶. Kao posljedica, došlo je do akcentuiranog raslojavanja na jako bogate i veoma siromašne. Tijekom 2000. ukupno je 12.2% Amerikanaca živjelo ispod granice siromaštva; dok se 2009. taj broj povećao na 14.3%, odnosno za oko 9,5 milijuna građana više⁷.

Početak 2000. bila je aktualna takozvana „dot-com“ kriza, ratovi na Bliskom Istoku, a nedugo nakon toga uslijedio je i tragični događaj 11. rujna. Kao odgovor na recesiju koja je kucala na vrata SAD-u, Alan Greenspan koji je tada bio na čelu Fed-a, odlučio je provesti ekspanzivnu mjeru monetarne politike niskih kamatnih stopa. Stopa je snižavana u nekoliko navrata: prvo sa 6.5% na 3.5%; pa na 3%; sve dok u lipnju 2003. nije spuštena na 1%, što je predstavljalo najnižu razinu u posljednjih pedeset godina⁸. Cilj potonjeg poteza bio je potaknuti gospodarsku aktivnost, posebice iznaći put za smanjenje rastućeg broja nezaposlenih i prijetuću deflaciju.

Mnogi Amerikanci su u „subprime“ kreditima prepoznali svoju šansu za stjecanje vlastitog doma, koji im se do tada činio nedostižnim. Njihovom je motivu pogodovao i faktor ubrzanog rasta cijena nekretnina. Zrcalno tomu investitori i špekulanti, nezadovoljni niskim profitom kojeg su pružale tradicionalne metode investiranja, prvenstveno zbog niskih kamatnih stopa, kapital su počeli preusmjeravati prema rentabilnijim, ali i rizičnijim područjima. Politika jeftinog novca bila je kamen temeljac za moralni hazard. Prema Rogoff i Obstfeld (2009.)⁹ nije bilo riječ samo o pretjeranoj likvidnosti na američkom tržištu, već je pretjerana likvidnost karakterizirala većinu zemalja.

⁶ Saez Emanuel: Striking it richer: The Evolution of Top Incomes in the United States, Berkeley, 2008., str.8.

⁷ US Census Bureau: Statistical Abstract of the United States 2012., Washington D.C., 2011., str. 463.

⁸ Belkaid, A., Pluća i slaba karika svjetske ekonomije, Le Monde Diplomatique 5/2008, 13; str. 7.

⁹ Obstfeld, M. i Rogoff, K., Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes, Berkley, 2009., str. 28.

Niske kamatne stope privukle su građane upitnog boniteta, koji se u običnim uvjetima nisu mogli kvalificirati za dobivanje kredita. Početkom 90-ih drugorazredni krediti (eng. subprime mortgages) su na američkom tržištu doživjeli ekspanziju¹⁰, koja je kulminirala snižavanjem kamatne stope od strane Fed-a. Riječ je o relativno novom segmentu kreditnog tržišta, koji označava kredite koji su odobreni zajmoprimcima s niskim kreditnim rejtingom¹¹. Tijekom 1995. na temelju odobrenih sekundarnih kredita u optjecaj je stavljeno 65 milijardi, 2003. godine - 332 milijardi, dok je u 2006. to iznosilo 600 milijardi američkih dolara¹². Za usporedbu, European Recovery Plan iz 2008. je za oživljavanje ekonomije zemalja EU predvidio skoro tri puta manju svotu od iznosa odobrenih drugorazrednih hipotekarnih kredita tijekom 2006., odnosno 200 milijardi eura¹³.

Između 2003. i 2005. rast cijena nekretnina bio je viši od porasta primanja te kategorije stanovništva. Došlo je do ubrzanog rasta i razvoja stambenog sektora, no nova je ponuda nadmašila granicu dugoročne potražnje za nekretninama. Rastom kamatne stope mnogi zajmoprimci nisu bili u stanju otplaćivati rate kredita, te konzekventno tome, u prvom kvartalu 2006., došlo je do porasta neredovitosti otplaćivanja rata drugorazrednih kredita. Insolventnost mnogih zajmoprimaca i pad cijena nekretnina, drastično su smanjile potražnju za vrijednosnim papirima koji su sadržavali drugorazredne hipotekarne kredite. Investitori su u toj situaciji bili prisiljeni prodavati ih uz gubitak, što je dodatno snižavalo njihovu vrijednost¹⁴.

Problem postaje još kompleksniji, ako se uzme u obzir da su i investicijski fondovi i kreditne institucije pozajmljivali novac kako bi ulagali u dužničke vrijednosne papire. Financijska tržišta postoje kako bi ulazila u rizik. Disperzijom rizika postiže se premještanje tog rizika iz jednog segmenta tržišta u drugi, no rizik se jednostavno ne može eliminirati. Ipak, banke i druge financijske institucije našle su način kako da visoki rizik jednostavno „prebace“ na druge, koji često nisu bili ni svjesni u što se upuštaju, a to je sekuritizacija.

Sekuritizacija predstavlja proces emitiranja dužničkih vrijednosnih papira temeljem nekih potraživanja. Uključuje potraživanje ili drugu vrstu financijske imovine koja se tijekom vremena pretvara u novac. U datim je okolnostima predstavljalo savršeno sredstvo: prodavanjem vrijednosnih papira i derivata temeljenih na drugorazrednim kreditima, bankama je pristizalo likvidnih sredstava koje su one dalje iskorištavale za kreditiranje novih zajmoprimaca. S druge strane, sekuritizacijom se rizik raspršuje, točnije rizik se prenosi sa institucije koja je odobrila kredit na investitore putem različitih financijskih mehanizama (grupiraju se različite skupine potraživanja, s obzirom na njihov stupanj rizika te se plasiraju na tržište u obliku vrijednosnica, obveznica, financijskih derivata, *hedge* fondova...).

Sekuritizacija hipotekarnih kredita relativno je novi mehanizam, koji se počeo primjenjivati unazad četrdesetak godina. Government National Mortgage Association

¹⁰ Više je faktora koji su utjecali na rast drugorazrednih kredita. Primarni je sigurno da su postali legalni (The Depository Institutions Deregulation and Monetary Control Act of 1980 te The Alternative Mortgage Transaction Parity Act of 1982). Njihovom rastu u prilog je išao i Tax Reform Act iz 1986. u kojem se uspostavlja zabrana odbitka kamata na potrošačkim kreditima, dok se ona kod kredita na osnovi vlasničkog udjela u nekretnini i dalje smatrala poreznim odbitkom.

¹¹ Valja naglasiti kako je Kongres još 1994. izglasao Home Ownership and Equity Protection Act prema kojem je Fed ovlašten zabraniti varljivo i nepravedno hipotekarno kreditiranje. No, postupak za donošenje pravilnika koji bi definirao pojmove varljivog i nepravednog hipotekarnog kreditiranja pokrenut je tek tijekom 2007.

¹² Chomsisengphet, S. i Pennigton-Cross, A., The Evolution of the Supreme Mortgage Market, Federal Reserve Bank of St. Louis Review (January, February, n.88), St. Louis, 2006., str.37.

¹³ Comunicazione della Commissione al Consiglio Europeo: Un piano di ripresa economica, COM (2008) 800 definitivo, Brussels, 2008., str. 2.

¹⁴ Tomu je pogodovalo i ukidanje pravila uptick sredinom 2007. Radi se o pravilu koje je bilo na snazi još od Velike krize prema kojem kod kupnje bez pokrića, dionicu je moguće prodati samo po višoj cijeni od prethodne kupovne cijene, ili barem istoj cijeni, ako je ona viša od zadnje različite cijene.

(GNMA)¹⁵ osnovan je 1968. i predstavlja ishodišnu točku u razvoju suvremenih hipotekarnih vrijednosnica (MBS¹⁶). Stvoren je standardizirani mehanizam za okupljanje hipoteka u obliku vrijednosnih papira, čime se uvelike ubrzala njihova prodaja zainteresiranim investitorima. Financijska inovacija objeručke je prihvaćena, posebno iz razloga što je upravo država jamčila za isplatu kamata i glavnice. Tržište je ubrzo preplavilo paleta sličnih vrijednosnih papira, što je rezultiralo ubrzanim rastom tržišta vrijednosnih dužničkih papira, koje je svojom daljnjom ekspanzijom postavio temelj za budući razvoj *hedge* fondova. Ubrzo su dvije velike američke (government-sponsored) tvrtke, Fannie Mae i Freddie Mac, čija je glavna zadaća promicanje vlasništva nad nekretninama omogućavajući povoljne kredite, stvorile i vlastite MBS pakete. Iako investitorima potonjih paketa nije jamčila država, tvrtke su jamčile isplatu kamata i glavnica na temelju vlastitih MBS-a za koje je jamčila država, što su investitori uglavnom izjednačavali s jamstvom same države. Sredinom 1980-ih na tržište su lansirani i prvi potpuno „privatni“ MBS programi, gdje su ulagači investiranjem preuzimali stvarni rizik, jer nije postojala ni neposredna ni posredna veza s državnim jamstvima.

Sekuritizacija je veoma atraktivna iz razloga što omogućuje korištenje financijske poluge, odnosno načela prema kojem se isplati koristiti dugom u financiranju poslovanja, ako je profitabilnost veća od kamatne stope na dugove¹⁷. Na taj način ulagači dobivaju dugoročniji položaj, prilikom čega je njihov očekivani profit viši, ali svakako i rizičniji.

Negativnu stranu sekuritizacije predstavlja činjenica da se, na takav način, oslabljuje motivacija financijskih posrednika da nadziru ponašanje prvotnog zajmoprimca. Logično, investitorima je u interesu da rizik u koji se upuštaju bude što je moguće objektivnije procijenjen. Iz tog razloga postoje rejting agencije, koje procjenjuju i ocjenjuju rizičnost ulaganja (posebice putem FICO klasifikacije – koji predstavlja ocjenu kreditne sposobnosti zajmoprimca te raznim drugim metodologijama). Važno je naglasiti kako je riječ o privatnim tvrtkama, koje plaćaju upravo tvrtke čije je proizvode potrebno procijeniti. Iz navedenog podatka nije teško konstatirati da je lako mogući sukob interesa, jer u slučaju da tvrtka-poslodavac nije zadovoljna datom mu ocjenom, nema prepreke da se obrati drugoj rejting-agenciji. Upravo kod strukturiranih financija¹⁸ postoji najveća opasnost sukoba interesa jer agencija može prvo ponuditi savjet o tome kako će izgledati rejting vrijednosnice, a tek potom objaviti rejting (čime zarađuje dva puta). Neregulacija djelatnosti rejting agencija je zajedno sa mogućim sukobom interesa bila osnova za neobjektivno i preoptimistično procjenjivanje, pa time i izvorom nekvalitetnih informacija kojima su rukovali investitori.

Niska razina znanja građana o financijskim transakcijama, neiskustvo s financijskim sektorom, lakoumnost i kratkovidnost ulagača te gramzivost „insajdera“; sve su to faktori koji su pogodovali razvoju krize. U prilog tvrdnji o pohlepi „insajdera“ govori i podatak da je izvršnom direktoru investicijske kuće Goldman Sach tijekom 2007. isplaćeno ukupno 68,5 milijuna američkih dolara (što obuhvaća plaće, nagrade i bonuse)¹⁹. Ukupni

¹⁵ Dwight M. Jaffee, *The U.S subprime Mortgage Crisis: Issues Raised nad Lessons Learned*, Washington D.C., The World Bank for reconstruction and Development, 2008., str. 21.

¹⁶ MBS (eng. *mortgage-backed security*) – predstavlja vrijednosnice s hipotekarnim pokrićem (Izvor: Zandy Mark: *Financijski šok*, Zagreb, Mate, 2010., str. 237)

¹⁷ Kada je financijska poluga niska (samim time i očekivana dobit niska), financijske su institucije sposobne apsorbirati gubitke, a da ne bankrotiraju. No, ako je u pitanju visoka financijska poluga, tada i mali gubici mogu dovesti do bankrota. To je temeljni razlog zašto je Lazard Feres metaforično nazvao financijski sektor u SAD-u „casino visokorizičnih obveznica“. (Izvor: Kindlerberger C. i Aliber R.: *Najveće svjetske financijske krize*, Zagreb, Masmedia, 2006., str. 74.)

¹⁸ Moody's, jedna od vodećih rating agencija, je ostvarila 44% zarade upravo procjenjivanjem strukturiranih financija (podatak za 2006.) Izvor: op.cit. Felton A. Reinhart C. (ur.), str. 184.

¹⁹ Ferguson, Niall, *Uspón novca, financijska povijest svijeta*, Zagreb, Naklada Ljevak, 2009., str. 9.

neto prihodi Goldman Sachsa za tu istu godinu iznosili su 46 milijardi američkih dolara²⁰. S današnjeg stajališta, Smithova teza kako pojedinac u želji da pridonese vlastitom dobru automatski pridonosi i općim ciljevima društva nadasve zvuči ironično i više od toga: ne prolazi na testu realnih događanja.

Na financijsku su krizu prve reagirale središnje banke, ubrizgavanjem i održavanjem likvidnosti nacionalnog bankarskog sustava. Po tom su pitanju guverneri središnjih banaka bili složni: poduzet će se sve potrebne mjere kako bi se spriječila dugotrajna recesija. Iako je i na međunarodnoj razini prepoznata potreba za poduzimanjem radikalnih, koordiniranih, globalnih reformi, u stvarnosti su države pristupile spašavanju nacionalne ekonomije na temelju individualno razrađenog obrasca, čiji su ciljevi bili kratkoročnog dosega. Kao što je nobelovac Paul Krugman naglasio: „*Spašavajući financijski sistem bez njegova reformiranja, Washington nije učinio ništa kako bi nas zaštitio od nove krize, točnije, učinio je novu krizu vjerojatnijom*“²¹.

3. Svjetska ekonomska kriza i Republika Hrvatska

U ovom dijelu rada analizirat će se gospodarska kretanja u Republici Hrvatskoj u vrijeme svjetske ekonomske krize. Imajući u vidu temeljnu hipotezu rada da je svjetska ekonomska kriza tek jednim dijelom utjecala na domaću gospodarsku sliku, analizirat će se postojeći problemi i njihovi uzroci, za koje će se pokazati da datiraju prije stvaranja globalne nestabilnosti.

Krajem 2008. svjetska ekonomska kriza manifestirala se u Hrvatskoj, prvotno zastavljanjem gospodarskog rasta, zatim smanjenjem proizvodnje i potrošnje, te naposljetku padom BDP-a od 5,8%²².

Između 1994. i 2008.²³ hrvatsko gospodarstvo je iskazalo relativno visoke stope ekonomskog rasta. Jedan od glavnih pokretača rasta nacionalne ekonomije predstavljala je domaća potražnja, koja je u periodu između 2001. i 2008. rasla po stopi višoj od šest postotnih poena godišnje (odnosno brže od rasta BDP-a)²⁴. Tijekom 2009. i 2010. došlo je do pada realne potrošnje kućanstva od skoro 10%²⁵, kao rezultat pada neto realnih dohodaka, što se reflektiralo i kao smanjenje obujma uvoznih dobara.

Tijekom niza godina povećana domaća potražnja, posebice privatna potrošnja temeljena na zaduživanju, predstavljala je jedan od uzroka kontinuiranog povećanja ukupne vanjske zaduženosti. Relevantno je da porast konzumerističkih tendencija nije popraćen adekvatnim povećanjem stope štednje. Razlika između domaćih investicija i domaće štednje važan je ekonomski indikator koji ukazuje na visinu upotrebe inozemnih financijskih izvora. U Hrvatskoj je navedena stopa, izračunata u postotku BDP-a, konstantno negativna: tako je primjerice tijekom 2008. iznosila -10,9%, a 2009. godine: -6%²⁶. Iako je zemljama u tranziciji inozemno zaduživanje neophodno za ubrzani razvoj, ono ima smisla samo ako je investicija dugoročno rentabilna, a ne okrenuta tekućoj potrošnji.

²⁰ Ibidem, str. 9.

²¹ Paul Krugman, The Joy of Sachs, New York Times, 16.07.2009., (dostupno na: <http://www.nytimes.com/2009/07/17/opinion/17krugman.html>)

²² Državni zavod za statistiku: Statističke informacije 2010., Zagreb, 2010., str.44.

²³ U navedenom razdoblju jedino je 1999. zabilježena negativna stopa rasta BDP-a (-0.9%), što je bio rezultat bankarske krize i rebalansa proračuna (prilikom čega je fiskalna politika prestala davati podršku antiinflacijskom programu) iz 1998. (Izvor: Babić Mate: Iz dezinflacije u zaduženost, Zagreb, Binoza press, 2006., str. 15.)

²⁴ World Bank: Izvješće o konvergenciji Hrvatske s EU: Ostvarivanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta, Izvješće br. 48879- HR, 2009., str. 9.

²⁵ HNB, Godišnje izvješće 2010., Zagreb, lipanj 2011., str. 12.

²⁶ Domazet Tihomir, Nova paradigma razvoja ekonomske politike, Zagreb, rujan 2010., str. 8. (dostupno na: <http://www.scribd.com/doc/64866077/HDE>)

Do 2001., glavni izvor vanjskog zaduživanja su predstavljale posudbe domaćeg javnog sektora te posudbe privatnog sektora za koje je jamčila država. U razdoblju koje je slijedilo neposredno nakon privatizacije bankarskog sustava dolazi do sustavnog zaokreta: između 2002. i 2005. raste kreditiranje privatnog domaćeg sektora privatnim stranim izvorima. Upravo u navedenom razdoblju Hrvatska prelazi iz srednje u visoko zaduženu zemlju²⁷. Vanjski dug je u periodu od 1999. do 2005. rastao po prosječnoj stopi od 16% godišnje!²⁸. Inozemni je dug 1993. iznosio tek 14,4% BDP-a²⁹, nakon čega je dramatično rastao, a 2010. probijena je psihološka granica; ukupni vanjski dug premašio je vrijednost BDP-a³⁰. U izvješću Europske komisije za 2011. ističe se kako je ključna vulnerabilna točka hrvatskog gospodarstva upravo vanjski dug³¹. Izvješće Europske komisije ne predstavlja izdvojeno stajalište, jer je takav stav izražen u više izvješća i dokumenata financijskih institucija.

Potrebno je također istaknuti kako su nepovoljni odnosi tečaja utjecali na povećanje vanjskog duga. Od dva postotna boda rasta u odnosu na 2009., slabljenje tečaja eura prema američkom dolaru i švicarskom franku, uzrokovalo je povećanje inozemnog duga za oko 0,9 milijardi eura³². Navedena je pojava najviše pogodila sektor poduzeća (zbog visine njihova zaduženja), no gledajući po ukupnoj vrijednosti promjene najviše su pogođene poslovne banke (zbog visokog udjela švicarskog franka) i središnja država (13,2% javnog duga denominirano je u američkim dolarima³³).

Diskutira se o ojačavanju fiskalne odgovornosti, smanjivanju fiskalne potrošnje i proračunskog manjka; no budžetski deficit opće države povećao se treću godinu za redom: u 2008. iznosio je 1,3%, a tijekom 2011. narastao je na 5,6% BDP-a³⁴. Povećanje proračunskog manjka u 2011. posljedica je pada prihoda od PDV-a i trošarina, ukidanja kriznog poreza i cjelogodišnjeg učinka smanjenja poreznih stopa na dohodak; „što nije u potpunosti bilo nadomješteno smanjenjem rashoda“³⁵.

Godinama se apelira na neracionalno trošenje države, no bojazan izvršne vlasti za vlastitu političku „egzistenciju“ postponira provedbu iskazanih mjera, čime danak plaćaju svi građani (a posebno porezni obveznici). Potonje mjere se provlače u Vladinim dokumentima, no fundamentalna im je manjkavost nedostatak konkretno specificiranih mjera i utvrđenja roka provedbe, što sugerira da njihova implementacija nije ozbiljno osmišljena. Relevantan je rad Petak i Petek (2009.)³⁶ u kojem se konstatira: „da se odluke donose na temelju grube procjene, a ne na temelju sustavne analize javne politike“, čime situacija postaje zamršenija. Zagovaranje i „donošenje“ mjera (te njihova javna obznana), sagrađenih bez oslonca na evaluaciju postojećeg stanja i stvarnih potreba, argumentira se samo za sebe.

U protekla dva desetljeća hrvatski je izvoz konstantno stagnirao³⁷, a konzekventno tomu stvorio se visoki vanjskotrgovinski deficit koji je potaknuo vanjsko zaduživanje.

²⁷ Ukidanje ograničenja zaduživanja države tijekom 2001. zasigurno je pogodovalo rastu inozemnog duga.

²⁸ HNB, Analiza inozemne zaduženosti Republike Hrvatske, Zagreb, 2006., str.52.

²⁹ Domazet, op. cit. (bilj 26), str. 7.

³⁰ Valja naglasiti da početak vanjskog duga Republike Hrvatske predstavlja dug naslijeđen od bivše Jugoslavije, koji je iznosio 1 086 900 000 američkih dolara, odnosno teorijski je ulazila u krug država koje su osamostaljenjem naslijedile relativno nisku razinu duga. (Izvor: Babić M., 2006., op.cit., str.85.)

³¹ European Commission: Croatia 2011 Progress Report, SEC 1200 final, Brussels, October 2011.; str.18.

³² HNB: Godišnje izvješće 2010., Zagreb, lipanj 2011.; str. 36.

³³ Ministarstvo financija Republike Hrvatske: Strategija upravljanja javnim dugom za razdoblje od 2011.-2013., Zagreb, 2011.; str.9.

³⁴ Ibidem, str.2.

³⁵ Ibidem, str. 2.

³⁶ Petak Zdravko, Petek Ana, Policy Analysis and Croatian Public Administration: The Problem of Formulating Public Policy, Politička misao, Vol. 46, br.5, 2009., 54-74, str. 70.

³⁷ Tomu je zasigurno pogodovalo poticanje stabilnosti (nerealnog) tečaja bez obzira na faktično stanje gospodarstva.

Početak uvozne ovisnosti domaćeg gospodarstva valja potražiti u događajima s početka devedesetih. Jedan od prvih problema s kojim se Hrvatska suočila nakon osamostaljenja bila je hiperinflacija, koju je naslijedila od bivše Jugoslavije (stopa inflacije je krajem 1989. bila viša od 50%³⁸). Hrvatska je početkom devedesetih započela monetarno osamostaljivanje uvođenjem hrvatskog dinara, koje je okončano 1994. uvođenjem hrvatske kune kao nacionalne valute. Hiperinflacija se nastavila i nakon monetarnog osamostaljivanja te se tijekom 1992. kretala u rasponu između 20-30%. Tijekom 1993. prihvaćen je Stabilizacijski program, shodno kojem je proveden kratkoročni antiinflacijski program, nakon čega su se cijene stabilizirale. Kao makroekonomska nuspojava došlo je do aprecijacije nominalnog tečaja nacionalne valute, što je posljedično dovelo do povećanja uvoza, jer su uvozna dobra bila sve jeftinija; čime se dugoročno gledano izgradila uvozna ovisnost Hrvatske (posebno u međudjelovanju sa nedostatkom uspostave prikladne razvojne industrijske politike), a i neupitno postavili temelji za pretjerano inozemno zaduživanje.

Rat i ratna razaranja također predstavljaju jedan od faktora koji su ključno utjecali na domaću ekonomiju. Za financiranje rata, ostvaren je deficit financiran monetarnom ekspanzijom, što je dovelo do makroekonomske nestabilnosti. Rat je utjecao na relokaciju radne snage, što je uz uništavanje industrijskih postrojenja i prometnih veza bilo kobno za izvoz. Tako je u periodu između 1993. i 1997. ukupni rast izvoza iznosio tek 13%, dok je u Srednjoj i Istočnoj Europi ostvaren rast izvoza od 79 %³⁹. Temeljito je pogođena i grana turizma; neposredno prije rata, tijekom 1989., Hrvatska je ostvarila 54 milijuna noćenja, dok je 1997. zabilježila 25 milijuna noćenja⁴⁰. Procjenjuje se da je izravni gubitak potencijalne zarade od turističke djelatnosti u ratnom razdoblju iznosio 13 milijardi američkih dolara, a uništen je turističko-ugostiteljski kapital u vrijednosti od 235 milijuna američkih dolara⁴¹.

Problematika uvozne ovisnosti, kao usko povezana s niskom konkurentnošću nacionalnih proizvoda, nameće osvrt i na proces pretvorbe i privatizacije, koji se počeo odvijati upravo u ratnom i poratnom razdoblju, neposredno nakon osamostaljenja. Privatizacija je bila okarakterizirana političko-proračunskim razlozima njezine provedbe, nedostatkom jakog pravnog fundamenta, nepristranošću sudstva, netransparentnošću. Kao što Račić i Cvijanović⁴² naglašavaju, umjesto da su se rezultati ogledali u povećanju profitabilnosti i poboljšanju menadžmenta, došlo je do redistribucije dobara, i to u uskom krugu odabranih pojedinaca (naposljetku su dva glavna vlasnika privatiziranih poduzeća bili ili uska elita domaćih dioničara ili državni i poludržavni fondovi). Polazilo se od pojednostavljenog koncepta kako će privatno vlasništvo efikasnije djelovati te će se samim time riješiti problem niske produktivnosti hrvatskog gospodarstva. Konzekventno, sustavno restrukturiranje poduzeća, podizanje njihove konkurentnosti, dugoročni razvojni planovi i zadržavanje postojeće radne snage, postali su elementi sekundarne važnosti.

Tijekom ekonomske krize, u više-manje svim državama, zabilježena je kontrakcija izvoza i uvoza. Kako se domaći izvoz prvenstveno bazira na izvozu usluga, zabrinjavajući je podatak da je tijekom 2011. ukupan izvoz robe i usluga pao, unatoč pozitivno ocijenjenoj turističkoj sezoni. Valja citirati odlomak iz recentnog Biltena HNB-a: „*Treba istaknuti da je spomenuti pad ostvaren u okolnostima rastuće inozemne potražnje, koja je u svim drugim usporedivim zemljama rezultirala iznimno snažnim porastom izvoza. To upućuje*

³⁸ Babić M., 2006., op.cit., str.3.

³⁹ IMF: Republic of Croatia: Selected Issues and Statistical Appendix, Washington D.C., rujan 1998., str. 23.

⁴⁰ Ibidem, str. 27.

⁴¹ Ibidem, str. 27.

⁴² Račić Domagoj i Cvijanović Vladimir, Hrvatska na putu u Europsku uniju, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, 2004., str. 426.-459.

na smanjenje tržišnog udjela domaćih poduzeća na inozemnim tržištima i naglašava nužnost provođenja mjera za jačanje konkurentnosti.⁴³

Prema Kesner-Škreb (2011.) „*pretpostavka za provođenje industrijske politike jest da država posjeduje analitičku sposobnost da bolje od tržišta odredi odgovarajuću industrijsku strukturu, izabere potencijalne pobjednike, izabere koje je gubitake vrijedno spašavati, te odredi način kako bi sve to trebalo biti sprovedeno*“⁴⁴. Domaća industrijska politika prvenstveno se temelji na subvencijama i jamstvima⁴⁵, s naglašenim udjelom vertikalnih i sektorskih potpora. Tu valja istaknuti sektor brodogradnje, kao najvećeg korisnika državnih potpora u Hrvatskoj, koji je u periodu između 2002. i 2009. subvencioniran sa 11,8 milijardi kuna⁴⁶. U postojećim uvjetima nepostojanja konkretnog strateškog okvira razvoja, industrijske se grane razvijaju stihijski i neovisno jedna o drugoj (clusteri), nerijetko egzistirajući na državnim intervencijama. Neophodno je konkretizirati ciljeve gospodarskog razvoja te odabrati ciljne mjere „*ekonomske politike koje će strukturno izmijeniti, i (paralelno) bitno povećati razinu investicija u prerađivački sektor industrije, a time potaknuti rast i dinamizam komplementarnog sektora usluga.*“ (Vedriš 2007.)⁴⁷.

Prisutna tendencija naglašene tercijarizacije sadrži veoma negativnu konotaciju, posebno argumentirajući je sljedećim: u razdoblju od 1997. do 2005. poljoprivredne površine smanjile su se proporcionalno više nego u Euro-zoni⁴⁸. Relevantno je da iskazani trend nije popraćen uravnoteženim rastom poljoprivredne proizvodnje, odnosno izostalo je adekvatno povećanje tehničke opremljenosti, čime se stvaraju temelji za budući daljnji rast uvoza prehrambenih proizvoda.

Iako segment turizma znatno puni državni proračun, i on je prepušten više-manje slučajnom razvoju. Prema istraživanju stavova i potrošnje turista u Hrvatskoj tijekom 2010. (anketa Tomas, ljeto 2010.), prosječna dnevna potrošnja turista iznosila je 58 eura⁴⁹. Tri četvrtine navedene svote otpadalo je na smještajne i ugostiteljske usluge, dok je tek 12% potrošeno na fakultativnu ponudu (sport, zabava, kultura, izleti...). U razdoblju između 2007. i 2010. zabilježeno je smanjenje prosječne potrošnje od 11% usmjerene na fakultativnu turističku ponudu (sport, zabava, kultura i izleti) te smanjenje od 17% na izdatke za kupnju⁵⁰.

Razina investicija u Hrvatskoj je visoka u odnosu na gospodarstva na sličnoj razini razvoja (u razdoblju od 2003. do 2008. uloženo je oko 26% BDP-a)⁵¹, no ulaganja u strojeve i opremu obuhvaćaju tek nešto više od trećine ukupnih investicija⁵². U komparativnoj analizi (Marijanović, Crnković, Pavlović, 2008.)⁵³ potvrđena je hipoteza da inozemna izravna ulaganja pozitivno koreliraju s konkurentnošću, što se pokazalo realno ostvarenim rezultatom u svim tranzicijskim državama obuhvaćenim studijom, s izuzetkom Hrvatske. Osnovni razlog potonjem predstavlja činjenica da su inozemna izravna ulaganja većinom usmjerena u uslužni sektor (s naglaskom na bankarski).

⁴³ HNB, Bilten broj 179, godina XVIII, Zagreb, ožujak 2012., str. 3.

⁴⁴ Kesner-Škreb M. i Jović I., Industrijska politika i državne potpore u Hrvatskoj, Zagreb, ožujak 2011., str. 1. (dostupno na: <http://www.ijf.hr/newsletter/55.pdf>)

⁴⁵ Ibidem, str. 4.

⁴⁶ Ibidem, str.4.

⁴⁷ Vedriš Mladen, Ekonomska politika Hrvatske u 2008., Zbornik radova 15. tradicionalnog savjetovanja društva ekonomista, Opatija, 2007., str. 159.

⁴⁸ Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva, Strategija regionalnog razvoja 2011-2013, Zagreb, svibanj 2010., str.10.

⁴⁹ Institut za turizam, Tomas ljeto 2010 – stavovi i potrošnja turista u Hrvatskoj, Zagreb, 2010., str. 19.

⁵⁰ Ibidem str. 21.

⁵¹ World Bank, Izvješće o konvergenciji Hrvatske s EU: Ostvarivanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta, Izvješće br. 48879- HR, 2009., str.18.

⁵² Ibidem, str.18.

⁵³ Marijanović G., Crnković L., Pavlović D., Utjecaj inozemnih ulaganja u robnu razmjenu Republike Hrvatske, Ekonomski vjesnik, god. XXII, br. 2/2009, Osijek, prosinac 2009., str. 262.

U 2008. ostvarena je visoka stopa zaposlenosti, koja je iznosila 44,4%, odnosno bila je viša u usporedbi s prethodnim godinama⁵⁴. Tijekom 2009. došlo je do smanjenja zaposlenosti za 4,1 postotnih poena, odnosno nestalo je svako dvadeset i peto radno mjesto⁵⁵. U zadnjem kvartalu 2009. za svaki postotni bod pada BDP-a formalna se zaposlenost na godišnjoj razini smanjila za 0,86%⁵⁶. Porast nezaposlenosti je posebno pogodila dobnu skupinu od 15 do 34 godine⁵⁷, odnosno upravo mladi naraštaj koji neposredno nakon završetka formalnog obrazovanja ne posjeduje još praktično iskustvo te se nerijetko prema njima postupa prema principu da zadnji zaposleni prvi postaje nezaposlenim. Shodno podacima dostupnim na Eurostatu (za treći kvartal 2011.) Hrvatska zauzima treće mjesto po visini stope nezaposlenosti mladih⁵⁸ (34,5%), odmah iza Grčke (45,8%) i Španjolske (47,8%)⁵⁹.

Izgradnja društva temeljenog na znanju stvara obrazovnim institucijama veliki izazov. Prema podacima iz 2005. javni rashodi usmjereni ka školstvu i obrazovanju pokrivali su 4,8% BDP-a, no važno je naglasiti da većina tih izdataka predstavljaju plaće (npr. čak 90% od ukupnih izdataka za osnovno školstvo jesu plaće)⁶⁰. Prosjek studiranja za četverogodišnji program je 6,7 godina, a samo trećina upisanih u visoko obrazovanje završi započeto školovanje⁶¹. Oba su indikatora lošija u odnosu na prosjek EU-10 i EU-15. Iako je bilježen pozitivan trend sve većeg broja sudionika u visokom obrazovanju, usporedno se razvija trend smanjenja besplatnog školovanja⁶². Takav koncept dovodi do mogućeg „isključivanja“ studenata nižeg socijalnog statusa, što sugerira da *bez visokog obrazovanja ostaju oni koji za njega imaju potencijal, što predstavlja nenadoknativ gubitak kako za te mlade ljude tako i za nacionalnu ekonomiju*⁶³.

Važno je ukazati i na utvrđenu neusklađenost znanja i vještina radne snage s ponudom na tržištu rada. Postoji tendencija sve većeg broja studenata društvenih i humanističkih znanosti⁶⁴, koja nije u skladu s postavljenim ciljem izgradnje izvozno orijentiranog i konkurentnog gospodarstva. U tu bi svrhu trebalo potaknuti povećanje broja studenata ka usmjerenjima koja vode podizanju razine inovacija.

4. Rasprava

a. Globalna scena

Proširenje američkog tržišta nekretnina slijedilo je standardne faze nekontroliranog rasta imovine, a upravo je pretjerana likvidnost dovela do presušivanja likvidnosti. Deprecijacija aktive i imetka i nelikvidnost bankarske aktive, do kojeg je došlo uslijed pada vrijednosti nekretnina (što se reflektiralo i kao nagli pad, pa potom i nelikvidnost sekuritiziranih proizvoda), uzrokovala je krizu likvidnosti. U datom trenutku došlo je do obustave

⁵⁴ DZS: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2009., Zagreb, 2010., str. 139.

⁵⁵ UNDP Hrvatska: Utjecaj ekonomske krize na tržište rada, Zagreb, 2009., str. 4.

⁵⁶ Ibidem, str. 6.

⁵⁷ Ibidem, str. 14.

⁵⁸ Prema izvješću MMF-a za 2004., i tada je uočena visoka stopa nezaposlenosti mladih, što se pokušalo objasniti kao rezultat slabe ponude poslova i povezanim problemima. (Izvor: IMF: Republic of Croatia, Selected Issues and Statistical Appendix 2004., Washington D.C., 2004., str. 29.)

⁵⁹ Vidi: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Youth_unemployment_rates,_2008-2011Q3_\(%25\).png&filetimestamp=20120127135533#filelinks](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Youth_unemployment_rates,_2008-2011Q3_(%25).png&filetimestamp=20120127135533#filelinks)

⁶⁰ IMF, Republic of Croatia: Selected Issues 2008, Washington D.C., 2008., str. 43., 45.

⁶¹ Ibidem, str.43.

⁶² Babić Z., Matković T., Šošić V.: Strukturne promjene visokog obrazovanja i ishodi na tržištu rada (2006.); Privredna kretanja i ekonomska politika, Vol.16, broj. 108, listopad 2006., str. 59.

⁶³ Ibidem str. 58.

⁶⁴ Ibidem str. 59.

daljnjih kreditiranja, a mnoge su banke doživjele kolosalne gubitke slijedom čega su bankrotirale ili pak nacionalizirane. Posljedično, došlo je do pada agregatne potražnje, što je dovelo do pada proizvodnje te naglašenog povećanja stope nezaposlenosti.

Potrebno je odmah naglasiti kako oscilacije kamatne stope same za sebe nisu bile uzrok izbijanja krize, već je od krucijalnog značaja bio nedostatak nadzora. Prema nekim autorima; nadzor je podbacio zbog kombinacije regulatorne inercije i loše prosudbe⁶⁵, stoga, za zaključiti je da nadzorna tijela nisu prouzročila krizu, ali je nisu ni spriječila. Navedeno možemo sagledati kroz primjer Fed-a koji nije iskoristio zakonske mogućnosti koje su mu stajale na raspolaganju da bi obustavio rizično kreditiranje. Većina središnjih banaka je u razdoblju koje je prethodilo krizi vodila ekspanzivnu monetarnu politiku, što otvara pitanje pretjerane globalne likvidnosti; odnosno zamci likvidnosti kako je Keynes definirao tu pojavu. Važno je naglasiti kako većina međunarodnih ekonomskih organizacija, posebice MMF, koji je to i sam priznao⁶⁶, nisu na vrijeme detektirale uzroke krize i poduzele mjere za sprječavanje nastanka same. Oprečno tomu, UN, čiji temeljni cilj ne predstavlja promicanje globalne financijske stabilnosti, je u World Economic Situation and Prospects iz 2006. naglasio kako: "*Ranjivost globalne ekonomije proizlazi iz mogućeg pucanja mjehura cijena nekretnina u pojedinim zemljama.*"⁶⁷.

Banke su putem strukturiranih financijskih operacija zaobišle postojeću suženu pravnu regulativu. Financijske operacije provedene na taj način nisu bile iskazane u bilanci banaka (čime se izravno zaobilazi Bazelski sporazum II, koji bankama nameće dužnost posjedovanja dovoljnog kapitala kako bi se smanjio rizik od bankrota), što je omogućilo ostvarivanje većeg profita na temelju iskorištavanja veće financijske poluge. Složenost realne bilance banaka učinila je procjene njihove solventnosti izrazito teškim, a posebno u međudjelovanju s nedostatkom regulacije djelatnosti rejting agencija.

Impuls se s financijskog tržišta proširio na realnu ekonomiju. Navedeno je dovelo do povećanja stope nezaposlenosti, osobito stope nezaposlenosti mladih. Zbog nedostatka financijskih sredstava veliki je broj mladih bio primoran napustiti školovanje, kojeg vjerojatno nikad neće nastaviti, a što će dugoročno negativno utjecati na obrazovnu strukturu populacije, pa time i na druge čimbenike rasta i razvoja društva. Kao što Stiglitz naglašava, ekonomska se kriza preobrazila u socijalnu krizu, koju će najviše osjetiti najsiromašniji, odnosno upravo oni koji nisu ni za što krivi⁶⁸.

Imajući u vidu teške socio-ekonomske posljedice krize, provedene se mjere ne mogu okarakterizirati dovoljno učinkovitima. Ostvareni porast javnog duga će danas sutra zahtijevati isplatu kamata, koja će uzrokovati nižu tekuću državnu potrošnju i/ili više poreze.

b. Republika Hrvatska

U skladu s navedenim, egzogeni šok koji je pogodio Hrvatsku, tek je jednim dijelom utjecao na njezino gospodarstvo. U proteklim je desetljećima interna makroekonomska stabilnost održavana na račun eksterne stabilnosti. Tomu u prilog svjedoče dva indikatora: konstantni deficit tekućeg računa platne bilance (koji između ostalog odražava i naglašeni strukturni jaz između štednje i ulaganja) te nekontrolirani rast vanjske zaduženosti. U svrhu daljnjeg rasta i razvoja nacionalnog gospodarstva, potrebno je težiti višem stupnju (realne) makroekonomske stabilnosti, gradeći okruženje privlačno investitorima.

⁶⁵ Felton, A., Reinhart, C., (ur.), op.cit., str. 62.

⁶⁶ Stiglitz, 2010., op.cit., str. 131.

⁶⁷ UN: World Economic Situation and Prospects 2006., New York, 2006., str. 23.

⁶⁸ Stiglitz, 2010., op.cit., str. 2.

Pokazalo se da je oporavak kaskao za zemljama u regiji, primarno zbog prvotnog negiranja mogućeg utjecaja svjetske ekonomske krize na domaće gospodarstvo. Vlast je odgađala fiskalnu konsolidaciju što je sukladno stajalištu prisutnom u izvješću Svjetske banke, prema kojem je odgovor monetarne politike bio prikladan, dok su skromniji bili dometi fiskalnih mjera⁶⁹. Pozitivan ishod uvođenja „kriznog“ poreza je upitan. Bez obzira na ostvareni proračunski deficit, „krizni“ porez je poslužio svrsi i napunio državni proračun, no došlo je do izrazitog pada potrošnje (a valja se podsjetiti da se domaći rast temelji upravo na njoj), porasla je nelikvidnost, a ne može se isključiti njegov utjecaj i na porast broja nezaposlenih. Neophodna je provedba radikalnih strukturnih reformi i velikih rezova, težnjom uspostavljanja dugoročno održive fiskalne politike, što uključuje i smanjivanje neracionalno visokog broja gradova i općina.

Neupitno je postojanje neiskorištenih potencijala Hrvatske industrije (i ne samo), no upitno je zašto ne postoji čvrsto utemeljena i detaljno izdefiniрана razvojna strategija i industrijska politika. S druge strane, zabrinjavajuća je tendencija deindustrijalizacije, koja će u budućnosti zbog nedostatka domaće proizvodnje pogodovati daljnjem porastu uvoza. Tim više što će ulaskom u EU, Hrvatska istupiti iz CEFTA-e prema kojoj je usmjerena petina ukupnog izvoza. Riječ je o dvosjeklom maču: u zemljama CEFTA-e hrvatski će proizvodi poskupiti, čime će se smanjiti obujam izvoza; dok većina domaćih proizvoda neće biti u stanju konkurirati europskim (kako po cijeni, tako i po kvaliteti).

Kada je riječ o konkurentnosti domaćih proizvoda na inozemnim tržištima, valja držati na umu nekolicinu bitnih faktora. U današnjim uvjetima hiperprodukcije konkurentnost proizvoda postaje sve kompleksnija i zahtijeva sve više izražen multidisciplinarni pristup. Izvršnost više ne predstavlja diferencijalni faktor visine profita, ona prerasta u imperativ opstanka proizvoda na tržištu. Potonje nužno dovodi do potrebe sve učestalijih i kreativnijih inovacija, jer investiranje isključivo u proizvodne kapacitete neće tvrtku (pa samim time i državu) učiniti dugoročno prosperitetnom.

Navedeno nije ostvarivo bez kvalitetnog obrazovnog sustava. Njegova reforma i usklađivanje s potrebama prisutnim na tržištu rada postaje imperativnog karaktera. Ishodišnu točku predstavlja razrada specifičnog razvojnog koncepta države, čiji se ciljevi moraju reflektirati, kako na mjere reformiranja obrazovnog sustava, tako i na ciljanim investicijama koje će se oslikati i na ponudu tržišta rada. Može se za usporedbu koristiti primjer Brazila, kojeg karakterizira problem neravnoteže između ponude i potražnje na tržištu rada te (relativno) niska razina inovacija. Osim potpuno besplatnog visokoškolskog obrazovanja na državnim fakultetima, Vlada je pokrenula četverogodišnji projekt dodjele 101 000 jednogodišnjih stipendija za školovanje na inozemnim fakultetima, za studente prirodoslovno-tehnoloških usmjerenja⁷⁰.

Investicije u Hrvatskoj strukturno su bitno neusklađene. Nije teško zaključiti da samo investiranje u izgradnju trgovačkih centara, u postojećim uvjetima uvozne ovisnosti i nedostatka domaće supstitutivne ponude; ne otvara vrata prosperitetu. Zar nije predstavljalo mudriji izbor ulaganje koje bi pogodovalo rastu zemlje i time stvorilo kapital za (eventualnu) izgradnju trgovačkih centara?! Najbolji bi izbor predstavljalo investiranje u proizvodne djelatnosti čime bi se, između ostalog, potaklo i reduciranje naglašenog cikličkog karaktera stope zaposlenosti kroz godinu, koja nesporno ocrtava veliko oslanjanje domaćeg gospodarstva na turističku djelatnost. Jedan od mogućih izlaza (čitaj: jedini) jest privlačenje inozemnih izravnih ulaganja usmjerenih ka industrijskom sektoru. Tomu mora prethoditi detaljno izrađena strategija sa selektivnim mjerama za

⁶⁹ World Bank: Izvješće o konvergenciji Hrvatske s EU: Ostvarivanje i održavanje viših stopa gospodarskog rasta, Izvješće br. 48879- HR, 2009., str. 12.

⁷⁰ Vlada Federativne Republike Brazil: Ciências sem Fronteiras (dostupno na: <http://www.cienciasemfronteiras.gov.br/web/csf/metast>)

poticanje stranih investicija (počevši od pojednostavljanja birokratske procedure investiranja te uz daljnji naglasak na fiskalne beneficije: npr. niža porezna obveza, porezni poček...; jer bi izravna subvencioniranja i slične mjere u postojećim okolnostima predstavljale preveliko dodatno opterećenje). Po pitanju postojećih infrastruktura, neophodno je od strane države promišljeno biranje „grana pobjednika“, te odustajanje od naglašenih vertikalnih subvencija koje dominiraju u domaćem gospodarstvu.

c. Rezultati provedenog istraživanja⁷¹

Provedenom se anketom utvrdilo da tek zanemariv broj studenata nije upoznat sa događajima svjetske ekonomske krize. Studenti treće i četvrte nešto su upoznati u odnosu na mlađe kolege, što valja pripisati činjenici da su na prvoj i drugoj godini kao obvezatne predmete slušali i polagali političku ekonomiju i ekonomsku politiku, no nije za isključiti ni mogućnost višeg stupanja zrelosti i interesa za probleme globalnog karaktera (posebno imajući u vidu činjenicu da je kriza posebno negativno djelovala na povećanu stopu nezaposlenosti mladih).

Kako bi se u suženom kontekstu ispitalo jesu li studenti realno upoznati sa krizom, s obzirom na njihov zauzeti stav u prvom pitanju, zamoljeni su da navedu barem jednu financijsku instituciju koja je tijekom ekonomske krize bila u problemima, bankrotirala i/ili nacionalizirana. Važno je naglasiti simboličnost potonjeg pitanja: precizno ispitivanje podudaranja subjektivne i objektivne upoznatosti ispitanika zahtijevalo bi analiziranje sveobuhvatnijeg spektra činjenica, što prelazi okvire ovog rada. Na predmetnom je pitanju postignuta zadovoljavajuća podudarnost subjektivnog i objektivnog kriterija upoznatosti, no potrebno je istaknuti kako su se svi točni odgovori koncentrirali u imenima samo šest financijskih institucija. Valja to argumentirati time što su problemi navođenih institucija bili neočekivani s obzirom na njihovu tržišnu i ekonomsku snagu.

Pokazalo se da više od polovice ispitanika smatra kako je svjetska ekonomska kriza bitno utjecala na gospodarstvo Republike Hrvatske, no istovremeno valja istaknuti da je tek neznatni postotak anketiranih (1,6%), među ponuđenim problemima hrvatskog gospodarstva, zauzelo stav kako svjetska ekonomska kriza predstavlja glavni uzrok problema prisutnih u domaćoj ekonomiji. Time se pokazalo da bez obzira na njihov iskazani individualni stav prema utjecaju svjetske ekonomske krize na gospodarstvo Republike Hrvatske, prevagu daju unutrašnjim uzrocima. Navedeno dobiva potvrdu u podatku da 93,5% ispitanika smatra kako su problemi hrvatskog gospodarstva rezultat endogenih, a ne egzogenih uzroka.

Ispitanici smatraju da je skupa i slabo organizirana država temeljni uzrok problema domaćeg gospodarstva. Time se pokazalo da su anketirani studenti upoznati s potrebom promjena u strukturnoj organizaciji države. Drugi uzrok problema nacionalnog gospodarstva (18,8%) zauzimaju visoko zaduživanje države i privatizacija. Visoki se vanjski dug često smatra najranjivijim segmentom hrvatske ekonomije, a posebice zbog neracionalnog trošenja pozajmljenih sredstava. S druge strane provedbom procesa privatizacije izostalo je restrukturiranje postojećih poduzeća i podizanje njihove konkurentnosti, što je u datim uvjetima nepostojanja domaće supstitutivne ponude potaknulo uvoz-

⁷¹ U svrhu utvrđivanja stavova studenata prema svjetskoj ekonomskoj krizi, njezinom utjecaju na nacionalno gospodarstvo i povezanim pitanjima, provedena je anonimna anketa među studentima Pravnog fakulteta u Zagrebu. Anketa je sadržavala četrnaest pitanja, od čega dvanaest s više ponuđenih odgovora s mogućim odabirom samo jednog odgovora, te dva pitanja na nadopunjavanje.

Ukupno je anketirano 213 studenata, od čega 67,6% ženskog i 32,4% muškog roda. Prosječna dob anketiranih studenata je 22 godine (sd=2,62). Anketirani su studenti prve (1,4%), druge (36,1%), treće (51,2%) i četvrte (11,3%) godine studija.

nu ovisnost. Time je moguće zaključiti da su oba faktora utjecala na nisku proizvodnju i nekonkurentnost domaćeg gospodarstva; ali zauzimajući drugačije stajalište moglo bi se zaključiti kako je jednim dijelom upravo skupa i slabo organizirana država odgovorna za rast vanjskog duga, ali i za manjkave rezultate provedbe procesa privatizacije.

Neučinkovito pravosuđe, mito i korupcija zauzeli su visoko četvrto mjesto, dok je nedostatak ciljanih investicija i osposobljenih stručnjaka zauzelo peto mjesto na rang listi glavnih uzroka gospodarskih problema u Hrvatskoj. Važno je istaknuti kako potonje može biti i rezultat anketnog uzorka iz razloga što su studenti pravnog usmjerenja upućeniji u neučinkovitost pravosuđa te postojanje mita i korupcije, nego u neusklađenu strukturu investicija i osposobljenost ljudskog potencijala. Najviše ispitanika smatra da vanjskotrgovinski deficit i nekonkurentna proizvodnja predstavljaju glavnu prepreku za daljnji gospodarski rast i razvoj Republike Hrvatske, što se može pripisati nedostatku ciljanih investicija i osposobljenih stručnjaka.

Približno jedna trećina anketiranih studenata izrazila je stav kako se svjetska ekonomska kriza preuveličava putem medija, no najviše ispitanika (40,3%) smatra potonje stajalište netočnim. Vjerojatno se navedeno može argumentirati činjenicom da je svjetska ekonomska kriza s kojom smo suočeni, prva koja je zadobila globalni karakter, što zasigurno pogoduje i usko je povezano s ozbiljnim shvaćanjem i pristupanjem uzrocima i nastalim posljedicama kako od strane medija, tako i od strane šire javnosti. Četvrtina ispitanika opredijelila se za odgovor „nemam stav“, što predstavlja relativno visok postotak. Svjetska ekonomska kriza je putem medija postala dio svakodnevice šire javnosti, međutim, sveprisutni novinarski senzacionalizam može prouzročiti i kontraefekt. Kao što se pokazalo u istraživanju agencije Ipsos-Mori, novinari ne uživaju pretjerano povjerenje, što dovodi do dvoumice u stajalištu javnosti: vjerovati ili ne?

Pokazalo se da čak 86,4% ispitanika smatra da državni dužnosnici koriste svjetsku ekonomsku krizu kao ispriku za objašnjavanje problema hrvatskog gospodarstva. Ispitanici su time izravno pobili izraženo stajalište kako je svjetska ekonomska kriza bitno utjecala na domaće gospodarstvo. Tim više što su dobiveni rezultati ukazali na to da su na potonje pitanje pozitivno odgovorili svi ispitanici koji smatraju da problemi hrvatskog gospodarstva nisu endogenog karaktera (kao i oni koji su izrazili da nemaju stav).

Dvije trećine anketiranih studenata izrazilo je stajalište djelomične točnosti tvrdnje da je hrvatsko visokoškolsko obrazovanje kvalitetno. Navedeno smatra točnim tek 13,3% studenata, što otvara mnoga daljnja pitanja. Svršishodno bi bilo pobliže utvrditi egzaktnu razloge zauzetih stajališta iz razloga što kapital budućnosti ne predstavlja novac, već znanje.

Nešto više od petine anketiranih studenata (21,1%) smatra kako je obrazovanje isključivi faktor koji utječe na zapošljavanje. Upitna je točnost zauzimanja navedenog stajališta. Formalno obrazovanje stvara temelj daljnjeg osobnog i profesionalnog razvoja, no bitno utječu i drugi faktori. Tako primjerice neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada u Hrvatskoj, nesporno bitno utječe na pronalazak posla. Navedenom u prilog govori i podatak da 45,8% ispitanika smatra da će teško pronaći posao. Potonje se može argumentirati sljedećim: kao posljedica svjetske ekonomske krize posebno se povećala nezaposlenost mladih, dok s druge strane u Hrvatskoj postoji neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada. Kako je anketni uzorak obuhvaćao isključivo studente Pravnog fakulteta u Zagrebu, smatram da su anketirani studenti svjesni činjenice velikog broja studenata pravnog usmjerenja u odnosu na ponudu poslova u pravnoj djelatnosti.

Čak 80% ispitanika pristalo bi zaposliti se u inozemstvu. Pokazalo se da je najviše anketiranih kao razloge za to navelo veću plaću i viši životni standard. Nadalje, 9,6% ispitanika izrazilo je stav da, nakon hipotetskog zaposlenja u inozemstvu, se nikako ne bi vratilo raditi u Hrvatsku. Kao što je u hipotezi naglašeno, u Hrvatskoj postoji izražena

tendencija „odljeva mozgov“: nadareni mladi ljudi, u težnji za postizanjem bolje tržišne cijene vlastitih sposobnosti i vještina, ali i većih mogućnosti napredovanja (i niza drugih okolnosti), odlaze raditi u inozemstvo. Važno je naglasiti da bi provedba iste ankete na uzorku studenata prirodoslovno-tehničkog usmjerenja, vjerojatno rezultirala većim postotkom onih koji bi pristali zaposliti se u inozemstvu, kao i puno višim postotkom onih koji se nikako ne bi namjeravali vratiti raditi u Hrvatsku.

5. Zaključak

a. Globalna scena

Svjetsku ekonomsku krizu valja razmatrati kao jedinstven povijesni događaj, koji će dugoročno gledano potaknuti korjenite promjene, kako u razmišljanju, tako i u restrukturiranju postojećih struktura. Po razvoju i posljedicama pokazala se kao neoborivi dokaz neodrživosti tržišnog fundamentalizma. Potonja tvrdnja postigla je opći konsenzus, no „najutjecajniji igrači“ još uvijek se oslanjaju upravo na ekonomsku doktrinu odgovornu za katastrofu. U tom globalnom političkom kolopletu, puno je diskutirano, a malo učinjeno. Nobelovac Paul Krugman, referirajući se na ishod provedenih mjera u SAD-u, to je nazvao „*The Hijacked Crisis*“⁷².

Sa *big picture* stajališta, primarne izvore nestabilnosti predstavljale bi dvije, povijesno tijesno povezane, no danas skoro pa oprečne pojave. Tržište kao nezamjenjivi faktor globalnog dometa koje ne poznaje granice te regulacija (koju valja smatrati pojmom usko povezanim s jurisdikcijom) kao čimbenik koji djeluje unutar točno definiranog teritorija. Valja se prisjetiti razvoja internetskog kriminaliteta koji je isto tako pred zakonodavca postavio do tada nepostojeći zahtjev, koji je implicirao potrebu apstraktnog i kreativnog rezoniranja, kako se ne bi ograničio daljnji razvoj Interneta, ali i istovremeno postigla zaštita njegovih korisnika. Upravo je izgradnja *globalnog sela* dovela do suočavanja čovječanstva s činjenicom da globalna povezanost, osim veoma pozitivnih učinaka, lako može izgraditi problem globalnih razmjera na koji je potrebno dati odgovor globalnog karaktera. U datim okolnostima provedba nacionalnih reformi postaje od bitnog komplementarnog značaja.

Očito je da tržište ne posjeduje autostabilizirajući faktor, već je potrebna (nova) Keynesova „vidljiva ruka“. Iako neophodna, regulacija sadrži i stanovite nuspojave: usporava brzinu razvoja novih inovacija, dok je upravo neregulirana financijska inovacija sagradila nestabilnost koja je kulminirala u krizi svjetskih razmjera. Intervencija države u gospodarski sektor, odnosno njegova regulacija, jest bitan politički i društveni proces, te je stoga od fundamentalnog značaja pronaći balans međudjelovanja i povratne veze između gospodarstva i politike. Kako su interesi veliki, posebno na financijskim tržištima, potrebno je osigurati djelovanje za dobrobit svih, a ne isključivo za interese uskog kruga povlaštenih pojedinaca. Potrebno je postići ravnotežu demokracije, kao jedan od najvažnijih ciljeva politike, i moći tržišta, kao jednog od najvažnijih segmenata ekonomije. Na današnjem stupnju društvenog razvoja nije realno očekivati propast kapitalizma, jer jednostavno ne postoji adekvatna supstitucija.

S institucionalnog stajališta, relevantno je poduzimanje reformi za suzbijanje elemenata koji su utjecali na razvoj krize. Potrebno je provesti promjene s ciljem što bržeg oporavka svjetske ekonomije, ali istovremeno pružiti zaštitu socijalno ugroženim. Bitno je da države subvencioniraju najpogođenije industrije, jer bi daljnje povećanje stope ne-

⁷² Paul Krugma: *The Hijacked Crisis*, The New York times, 11.08.2011. (dostupno na: <http://www.nytimes.com/2011/08/12/opinion/the-hijacked-crisis.html?ref=paulkrugman>)

zaposlenosti dovelo do dugotrajnije recesije i daljnjeg razaranja ionako krhke socijalne kohezije. Rješenje za izlazak iz krize nipošto ne predstavlja ni uvođenje protekcionističkih mjera.

Potrebno je regulirati financijsko tržište, s težnjom ograničavanja preuzetog rizika, ali ne i njegovu eliminaciju. Već je ranije naglašeno kako financijska tržišta postoje kako bi se upuštala u rizik, u suprotnom bi se radilo o običnoj robnoj razmjeni. Sektor koji generira najveće novčane vrijednosti na međunarodnoj razini ne posjeduje zajedničko definirana „pravila igre“, a posebno ne odgovornost za posljedice. Nastala je imperativna potreba za izgradnjom unificiranog financijskog kodeksa, koji bi sadržavao temeljne odrednice financijskog poslovanja. Za postizanje učinkovitosti potonje mjere potrebno je njihovo implementiranje na individualnoj bazi u nacionalno zakonodavstvo svih država, čak i poreznih rajeva. U suprotnom, uvođenje regulacije financijskog sektora u pojedinoj državi, rezultiralo bi samo odljevom kapitala i ljudi na financijska tržišta bez normativnih barijera.

U bližoj budućnosti potrebno je poduzeti mjere kako bi se zaštitili interesi, kako investitora, tako i potrošača. Naglasak je na transparentnosti, kako bi se povratilo povjerenje u financijski sustav. Neophodno je poraditi na financijskoj pismenosti potrošača i njihovoj zaštiti od vlastite nepismenosti i institucionalne pohlepe. Primjerice, opći uvjeti poslovanja prilikom kreditiranja su često veoma dugi i nerazumljivi. Valjalo bi uvesti dužnost kreditne institucije da klijentima izdaju i „sažetak“ općih uvjeta, s naglaskom na laiku razumljivom razlaganju ključnih pojmova i mehanizama.

Globalizacijom i Bazelskim sporazumom II, rejting agencije su dobile značajniju ulogu. Iz tog je razloga hitno potrebna regulacija njihove djelatnosti, s težnjom ka većoj transparentnosti njihovog ocjenjivanja. Poželjno bi bilo i njihovo reformiranje u neprofitne organizacije koje djeluju prema jedinstvenom obrascu, no u nedostatku navedenog, pozitivan iskorak predstavljalo bi i uvođenje sankcioniranja neobjektivnog i nekorektnog ocjenjivanja (što bi moglo biti u nadležnosti pojedine države, ili pak novoosnovane međunarodne institucije).

b. Republika hrvatska

Prema podacima iznesenim u radu, egzogeni šok koji je pogodio Hrvatsku dobio je na sinergiji zbog uzroka generiranih i akumuliranih tijekom dva desetljeća razvoja nacionalnog gospodarstva. Pokazalo se da korijeni istaknutih problema sežu mnogo prije svjetske ekonomske krize, koja ih je izvukla na površinu. Dosadašnje odgađanje rješavanja aktualnih problema domaćeg gospodarstva pogodovalo je međudjelovanju nastalih uzroka, što je rezultiralo nastankom kompleksnije krizne situacije.

Svjetska ekonomska kriza je ubrzala proces suočavanja s postojećim problemima, a iskazane predikcije za 2012. negativnog su karaktera. Iako je nastupilo u nepovoljno vrijeme, ozbiljno shvaćanje postojeće situacije predstavlja pozitivan iskorak ka njezinu rješavanju. Temeljnu manu hrvatskog gospodarstva predstavlja činjenica da od osamostaljenja nije donesen konkretan, jasno izdefiniran i čvrsto utemeljen razvojni plan. Tako postavljena startna pozicija zahtijeva odgovore na tri temeljna ekonomska pitanja: kako, što i za koga. Odgovori moraju predstavljati realno ostvarive ciljeve, a ne subjektivno idealiziranu mogućnost.

Vladavina prava kao osnova države blagostanja. Nameće se potreba uspostavljanja pravno-političkog okvira koji će motivirajuće djelovati i potaknuti pozitivnu gospodarsku performansu te potaknuti inozemne izravne investicije. Potrebno je ublažiti zakonske barijere koje izravno i neizravno priječe inozemna izravna ulaganja i trgovinsku integraciju te reduciranje rigidnosti regulacije tržišta rada. Imperativ je osigurati i samostalno,

učinkovito, nepristrano i etično pravosuđe, kako bi se uspostavila faktična vladavina prava.

Fiskalna (realna) konsolidacija i smanjivanje konzumerističkih tendencija kao osnova za smanjivanje inozemnog duga. Kako na razini države, tako i na razini županija, gradova, općina, ali i samih građana, potrebno je shvatiti da ne možemo trošiti više nego što proizvodimo te isključiti naglašenu tendenciju konzumerizma. Za malenu zemlju poput Hrvatske, u doba globalne nestabilnosti, upravo visoki vanjski dug predstavlja najranjiviji segment nacionalnog gospodarstva. Važno je naglasiti da predstojeće pristupanje Europskoj uniji uključuje i težnju za pristupanjem i Eurozoni, što podrazumijeva ispunjavanje kriterija iz Maastrichta. Neophodno je ojačavanje fiskalne odgovornosti i smanjivanje budžetskog deficita. To se ne može postići rebalansom proračuna, kao mjerom kratkoročnog karaktera, već je potrebna ciljana uspostava dugoročnog, ekonomičnog i efikasnog okvira djelovanja državnih struktura u širem smislu. Reforma javnog sektora je neophodna. Prvo je potrebno precizno raspoznati postojeće stanje i stvarne potrebe. Neophodna je reorganizacija i racionalizacija postojećih struktura i njihovo usklađivanje s načelima novog javnog menadžmenta, što podrazumijeva težnju za uspostavljanjem tržišnih kriterija uspješnosti u sustavu djelovanja javne uprave (ekonomičnost, efikasnost i efektivnost); no pritom ne ugrožavajući komponentu socijalne vezanosti uprave, te potičući transparentnost njezina djelovanja. Slijedom toga, potrebno je provesti i reforme s ciljem smanjivanja broja lokalnih jedinica, vodeći se načelom postizanja visokog stupnja ekonomske samodostatnosti. Potencijalni faktor smanjenja državnih rashoda predstavlja i učinkovitije usmjeravanje socijalnih izdataka: potrebno je preciznije odabiranje realno potrebitih beneficijara, ali i efikasnija uprava nad društvenom potrošnjom.

Strateški okvir razvoja kao osnova izvozno orijentirane i konkurentne ekonomije. Temeljni nedostatak nacionalnog gospodarstva predstavlja nepostojanje konkretnog i objektivno ostvarivog razvojnog plana. Jasan odabir ciljeva te objektivna evaluacija postojećeg stanja, predstavljaju ishodište u razradi preciznih mjera u vidu realnog oživljavanja odabranog koncepta razvoja. Važno je naglasiti kako ne postoji jedinstven globalni obrazac uspješnog gospodarskog rasta, stoga se reforme i specifične mjere ekonomske politike moraju temeljiti na regulatornim rješenjima u skladu sa zatečenim stanjem. Nameće se potreba odustajanja od oslanjanja gospodarstva isključivo na nekolicini gospodarskih sektora (npr. turizam), čime ključnom komponentom postaje komplementarni razvoj svih gospodarskih grana. Investiranje u proizvodne svrhe te uvođenje poticajnih mjera za privlačenje inozemnih izravnih (greenfield) ulaganja moraju predstavljati temelj razvojnog okvira.

Kvalitetno obrazovanje kao osnova za veću razinu inovacija. Znanje, kao kapital budućnosti inducira veću važnost inovacija i obrazovanja kao ključnih komponenti u rastu i razvoju domaćeg gospodarstva. Uspješna izvozno orijentirana ekonomija bazira se na inovativnosti, što zahtijeva uspostavu mehanizma poticanja inovacijske aktivnosti, ali i uspostavu kvalitetnog obrazovnog sustava. To imponira usmjeravanje više sredstava u granu obrazovanja, poboljšanje obrazovne strukture, modernizaciju metoda obrazovnog sustava te nadzor ostvarenih rezultata. Ishodišna točka reforme obrazovnog sustava mora pronaći temelj u specifičnom i konkretnom strateškom okviru razvoja države, koji mora uskladiti investicijsko-razvojni koncept i obrazovni sustav. U tu je svrhu od posebne važnosti usklađivanje ponude i potražnje na tržištu rada, ali i poticanje cjeloživotnog obrazovanja.

c. Rezultati provedenog istraživanja

Potvrđena je hipoteza da je velika većina ispitanih studenata bila upoznata sa svjetskom ekonomskom krizom. Na simboličan se način i u suženom kontekstu pokušala

ispitati objektivna upoznatost studenata sa svjetskom ekonomskom krizom, što je rezultiralo time da su studenti koji su ocijenili vlastitu upoznatost sa događajima svjetske ekonomske krize kao detaljnom najviše bili sposobni navesti ime financijske institucije koja se tijekom krize našla u problemima, bankrotirala je i/ili nacionalizirana.

Relevantan je podatak da tek neznan broj ispitanika (1,6%) smatra da je svjetska ekonomska kriza glavni uzrok gospodarskih problema u Hrvatskoj. Za zaključiti je da i anketirani studenti smatraju da su temeljni uzroci stanja nacionalnog gospodarstva endogenog karaktera. To je dobilo potvrdu i u postotku od 93,5% ispitanika koji su izrazili stav da su problemi nacionalne ekonomije rezultat unutarnjih uzroka. Istovremeno, 53,5% ispitanika smatra da je kriza bitno utjecala na gospodarstvo Republike Hrvatske.

Prema rezultatima provedenog istraživanja, najviše studenata smatra kako je skupa i slabo organizirana država glavni uzrok gospodarskih problema u Hrvatskoj. Nadalje, najviše ispitanika smatra kako vanjskotrgovinski deficit i nekonkurentna proizvodnja predstavljaju ključnu prepreku za daljnji rast i razvoj domaćeg gospodarstva. Indikativan je dobiveni rezultat velikog broja anketiranih koji su na potonja dva pitanja zaokružili sve ili većinu ponuđenih odgovora, ili su pak pod odgovorom „nešto drugo“ navodili kako su svi navedeni problemi i uzroci točni te izrazili stav kako je teško izdvojiti samo jedan. To dovodi do zaključka da dio ispitanika smatra kako su svi uzroci gospodarskih problema tijesno povezani i međuovisni.

Analiza rezultata provedenog istraživanja ukazala je da najviše ispitanih smatra kako se svjetska ekonomska kriza ne preuveličava putem medija, no čak četvrtina ispitanih je izrazila da nema stav prema navedenom problemu. Iz rezultata da približno jedna trećina ispitanika smatra da se kriza preuveličava, odnosno da mediji ne prenose objektivnu istinu, može se zaključiti da postoji viši stupanj povjerenja u medije u odnosu na podatke iznesene u hipotezi. Nadalje, utvrdilo se da najviše ispitanika smatra kako državni dužnosnici koriste svjetsku ekonomsku krizu kao alibi za objašnjavanje problema hrvatskog gospodarstva, čime se potvrdila postavljena hipoteza. Navedenim su ispitanici posredno potvrdili da svjetska ekonomska kriza nije bitno utjecala na nacionalno gospodarstvo te ukazali na veći utjecaj endogenih čimbenika na nastanak problema u gospodarstvu Hrvatske.

Gotovo dvije trećine studenata navelo je kako je tvrdnja o kvalitetnom visokom obrazovanju u Republici Hrvatskoj tek djelomično točna. Nizak postotak ispitanika koji tu tvrdnju smatraju točnom ukazuje na realno postojeće kvantitativne i kvalitativne probleme u nacionalnom obrazovnom sustavu. Tim se rezultatom otvaraju daljnja pitanja koja bi trebalo pobliže analizirati u vidu izgradnje društva znanja. Petina ispitanika smatra da obrazovanje predstavlja faktor koji isključivo utječe na buduće zaposlenje. Iako je dobiveni rezultat upitan, on ukazuje na još i veću potrebu preciznog utvrđivanja i rješavanja postojećih nedostataka obrazovnog sustava.

Sukladno postavljenoj hipotezi o rastućoj nezaposlenosti mlađe dobne skupine, gotovo polovina ispitanika smatra kako će teško pronaći posao. Tek petina ispitanika ne bi pristala zaposliti se u inozemstvu, čime se potvrdila i hipoteza o velikom broju mladih, talentiranih ljudi koji nakon završenog formalnog obrazovanja teže ka zaposlenju u inozemstvu. Većina ispitanika bi pristala zaposliti se u inozemstvu zbog više plaće i općenito višeg životnog standarda, što ukazuje na nužnu i hitnu potrebu zaokreta razvoja nacionalnog gospodarstva u vidu ublažavanja tendencije „odljeva mozgova“. Isto dobiva potvrdu u rezultatu iz kojeg proizlazi da približno trećina ispitanika, nakon eventualnog zaposlenja u inozemstvu, vjerojatno ne bi, ili pak se nikako ne bi vratili raditi u Hrvatsku. Važno je naglasiti kako je anketni uzorak obuhvaćao samo studente Pravnog fakulteta te da postoji presumpcija da bi navedeni postotak studenata koji se ne bi vratili raditi u Hrvatsku bio mnogo viši kod studenata prirodno-tehničkog usmjerenja.

The world economic crisis: development, impact on the Republic of Croatia and subjective attitudes of students

The world economic crisis is a key factor that will encourage fundamental reforms in the existing economic structures. With its development and consequences, it indicates the unsustainability of market fundamentalism. The established global instability sets a major challenge before Croatia: how can a small country such as Croatia overcome the incurred consequences, if the United States of America and the developed countries of the European Union have not been able to achieve that goal yet? A key hypothesis of this paper takes the view that the global economic crisis has affected the national economy to a small extent only, while the main factors of the current economic situation can be found in causes that generated and have been neglected in the past two decades.

The research showed that the major part of respondents correctly identify the causes of problems in the national economy as endogenous. It receives additional foundation in a percentage of 93,5% of respondents who expressed the view that the problems of the Croatian economy are results of internal causes. At the same time, more than half of respondents believe that the world economic crisis has significantly affected the Croatian economy.

Key words: world economic crisis, neoliberal economic doctrine, subprime mortgage credit, Croatian economy

